

RAQAMLI MOLIYA: FINTECH KOMPANIYALAR VA AN'ANAVIY BANKLAR O'RTASIDAGI RAQOBAT

Davlatova Madinabegim Muzaffar qizi

Buxoro Davlat Texnika Universitet

“Iqtisodiyot va menejement” kafedrası

Xizmat ko'rsatish va raqamlashtirish

Fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli moliya tizimining jadal rivojlanishi va uning moliyaviy xizmatlar bozorida yuzaga keltirayotgan transformatsiyasi o'rganiladi. Fintech kompaniyalar va an'anaviy banklar o'rtasidagi raqobat tahlil qilinib, ushbu ikki institut o'rtasidagi farqlar, o'xshashliklar hamda ularning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri ko'rib chiqiladi. Maqolada, shuningdek, O'zbekiston tajribasi rivojlangan davlatlar bilan solishtirilib, muammolar va istiqbollar tanqidiy baholanadi.

Аннотация: В статье рассматривается стремительное развитие цифровых финансов и трансформация, которую они вносят в рынок финансовых услуг. Проанализирована конкуренция между финтех-компаниями и традиционными банками, выявлены различия, сходства и влияние на экономическую эффективность. Также представлен сравнительный анализ ситуации в Узбекистане и развитых странах с критическим взглядом на проблемы и перспективы.

Abstract: This article examines the rapid development of digital finance and the transformation it brings to the financial services market. It analyzes the competition between fintech companies and traditional banks, exploring their differences, similarities, and impact on economic efficiency. The article also compares Uzbekistan's experience with that of developed countries, offering a critical perspective on current issues and future prospects.

Kalit so'zlar: Raqamli moliya, Fintech, an'anaviy banklar, moliyaviy innovatsiyalar, raqobat, iqtisodiy samaradorlik, texnologik transformatsiya.

Ключевые слова: Цифровые финансы, финтех, традиционные банки, финансовые инновации, конкуренция, экономическая эффективность, технологическая трансформация.

Keywords: Digital finance, fintech, traditional banks, financial innovations, competition, economic efficiency, technological transformation.

Bozor iqtisodiyotining zamonaviy bosqichida moliyaviy texnologiyalarning tez sur'atlarda rivojlanishi an'anaviy moliya institutlari uchun jiddiy raqobat muhitini shakllantirmoqda. Fintech — bu moliyaviy xizmatlarni texnologik yechimlar orqali tez, arzon va qulay tarzda taqdim etuvchi kompaniyalar majmuasidir. Bu kompaniyalar o'z

faoliyatida blockchain, sun'iy intellekt, mobil ilovalar va bulutli texnologiyalardan foydalanib, mijozlar ehtiyojini an'anaviy banklarga qaraganda samaraliroq qondirishga urinmoqda.

Ushbu maqolada fintech va an'anaviy banklar o'rtasidagi farqlar, raqobatdagi ustunliklar, xavf-xatarlar va O'zbekiston misolida mavjud muammolar tanqidiy va tahliliy yondashuv asosida ko'rib chiqiladi. Bundan maqsad — moliyaviy sohadagi global va mahalliy tendensiyalarni chuqur tahlil qilish hamda iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladigan takliflar ishlab chiqishdir.

A. Fintech va uning asosiy yo'nalishlari

Fintech — bu **moliyaviy xizmatlarni** texnologik innovatsiyalar orqali taklif etuvchi tizimlar yig'indisidir. Bu soha **startaplar**, **yirik texnologik kompaniyalar** va hatto **transformsiyalashayotgan banklar** orqali rivojlanmoqda. Fintech'ning asosiy yo'nalishlari quyidagilar:

1. To'lov tizimlari

Raqamli to'lovlar so'nggi yillarda eng ommabop yo'nalishga aylandi. Bu tizimlar:

- **Mobil ilovalar** orqali to'lov qilish (Click, Payme, Apelsin, Stripe, PayPal)
- **NFC (Near Field Communication)** orqali "telefon bilan to'lash"
- **QR-kod asosida to'lovlar**
- **Xalqaro pul o'tkazmalari** (TransferWise, Revolut)

Bu tizimlar nafaqat tezlik, balki tranzaksiya xarajatlarining pastligi bilan ham afzallikka ega.

2. Kreditlash (LendingTech)

• **Onlayn mikrokreditlar** (O'zbekistonda PayLate, ZoodMall o'z ichki xizmatlari bilan)

- **P2P (peer-to-peer) platformalar** — odamlardan odamlarga kredit berish
- **AI asosidagi kredit baholash** — an'anaviy kredit tarixisiz ham qarz olish

imkoniyati

Masalan, [Kiva.org](https://www.kiva.org) yoki [Upstart](https://www.upstart.com) kabi platformalar foydalanuvchining ijtimoiy reytingi yoki ta'lim darajasiga qarab kredit ajratadi.

3. Investitsiyalar va robot-maslahatchilar (Robo-Advisors)

- Minimal mablag' bilan investitsiya qilish imkoniyati
- **Yashil investitsiya** yo'nalishlari (ekologik fondlar)
- AI orqali portfel diversifikatsiyasi

O'zbekiston sharoitida bu yo'nalish endi-endi shakllanmoqda, biroq xalqaro miqyosda bu modellar orqali millionlab foydalanuvchilar faoliyat yuritmoqda.

4. Sug'urta texnologiyalari (InsurTech)

- Raqamli ariza topshirish, hujjatsiz sug'urtalanish
- Tez zarar to'lov tizimi (AI asosida avtomatik tahlil)

- Mahsulotga moslashtirilgan tariflar (masalan, faqat safarda bo‘lgan davrga sug‘urta)

Global misollar: **Lemonade, Oscar Health, Metromile**

5. Blokcheyn va kriptovalyutalar

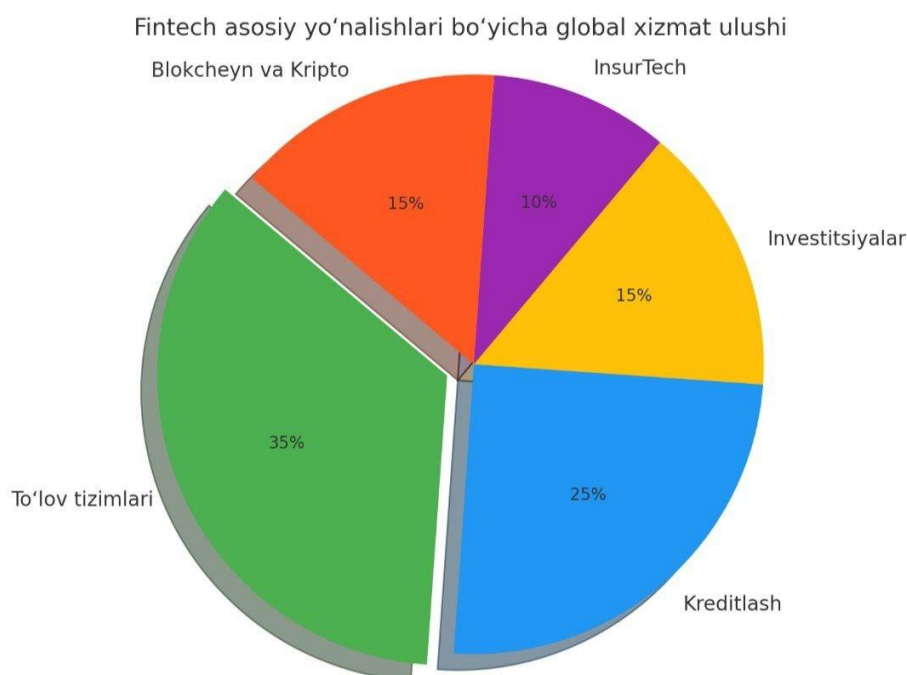
- **Blokcheyn texnologiyasi** – har qanday moliyaviy operatsiyaning shaffof va o‘zgarmas bo‘lishini ta’minlaydi

- **Kriptovalyutalar** (Bitcoin, Ethereum) – markazsizlashtirilgan to‘lov tizimi

- **Smart-kontraktlar** – avtomatik ijro etiluvchi shartnomalar

Bu yo‘nalishda hali O‘zbekiston qonunchiligi ehtiyotkorlik bilan yondashmoqda, lekin global bozorda katta o‘shish mavjud.

•

B. An'anaviy banklar faoliyati

An'anaviy banklar moliyaviy tizimda uzoq yillik ishonch va institutsional tajriba asosida shakllangan. Ularning asosiy funksiyalari:

1. Klassik moliyaviy xizmatlar

- **Kreditlash, ipoteka, depozit qabul qilish**
- **Valyuta ayirboshlash, to‘lov topshiriqlari**
- **Pul o‘tkazmalari**, bank kartalari bilan xizmatlar

2. Filial tarmog‘i va offlayn mijozlarga xizmat

- Shahar va qishloqlarda joylashgan filiallar orqali xizmat
- Yuqori ishonch darajasi: yirik summalarni omonatga qo‘yish
- Korporativ mijozlarga kompleks xizmatlar

3. Transformatsion harakatlar

• So‘nggi yillarda banklar ham **mobil ilovalar** orqali raqamli xizmatlarni taqdim eta boshladi

- **Humo, UzCard, bank ilovalari:** Agrobank, Ipak Yo‘li Bank, Kapitalbank
- Biroq texnologik rivojlanishda fintech kompaniyalardan orqada

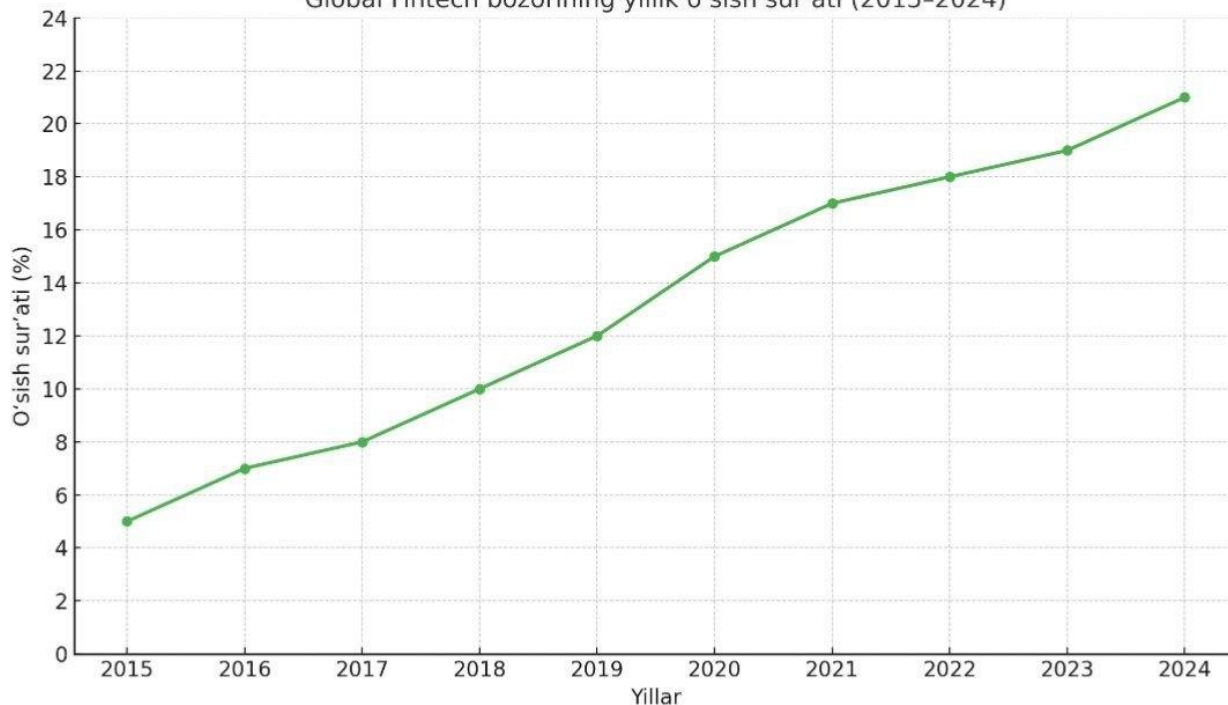
Ko‘rsatkich	Fintech kompaniyalar	An‘anaviy banklar
Tezlik	Real vaqtli operatsiyalar, chatbotlar orqali xizmat	Hujjatlashtirish jarayoni uzoq, filialga borish kerak
Texnologik innovatsiya	Mobil ilovalar, AI, big data, blokcheyn	Yangi texnologiyalar asta joriy qilinmoqda
Moslashuvchanlik	Foydalanuvchiga moslashtirilgan xizmatlar	Standardlashtirilgan xizmatlar
Komissiyalar	Minimal yoki yo‘q	Yuqori komissiyalar
Ishonchlilik	Texnologik xavfsizlik (lekin yangi soha)	Regulyativ ishonch, kafolatlar
Raqamli xizmatlar	Web 3.0 texnologiyalargacha xizmat ko‘rsatish	Endi-endi mobil platformalarni rivojlantirmoqda
Foydalanuvchi tajribasi (UX)	Interfeys soddaligi, AI yordamida xizmatlar	An‘anaviy interfeys, kam moslashuvchanlik

Tanqidiy nuqtai nazar

• **O‘zbekistonda muammo:** regulyatorlar (Markaziy bank) fintech startaplarga yetarli yengillik yaratmayapti

- **Aholining raqamli savodxonligi past**
- **Innovatsion loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlari yetishmaydi**
- **Banklar fintech bilan hamkorlikdan ko‘ra, raqobatga e‘tibor bermoqda**

Global Fintech bozorining yillik o‘shish sur‘ati (2015–2024)

Grafik tahlili: Fintech bozorining global o'sish sur'ati (2015–2024)

1. Barqaror va izchil o'sish tendensiyasi

Grafikdan ko'rinib turibdiki, **2015 yildan boshlab fintech sektori har yili barqaror o'sishga erishgan**. O'sish sur'ati 2015 yildagi 5% dan 2024 yilda 21% gacha ko'tarilgan. Bu raqamlar global texnologik transformatsiyaning moliyaviy xizmatlar sohasiga kirib kelganining yaqqol isbotidir.

Sabablari:

- Mobil qurilmalarning ommaviylashuvi
- Internet infratuzilmasining global darajada kengayishi
- Blokcheyn, sun'iy intellekt va big data texnologiyalarining moliyaviy xizmatlarga joriy qilinishi
- COVID-19 pandemiyasi davrida raqamli xizmatlarga talabning keskin oshishi

2. Eng yuqori o'sish davri: 2020–2024

Ushbu davrda o'sish sur'ati **15% dan 21% gacha oshgan**. Ayniqsa, **2020 yildan keyingi davr** fintech kompaniyalar uchun yangi imkoniyatlar eshigini ochdi.

Trendlar:

- Onlayn to'lovlar va raqamli hamyonlardan keng foydalanish
- Kriptovalyutalarning ommabopligi
- Onlayn kredit platformalarining kengayishi
- Raqamli banklar (neobanklar)ning tez rivojlanishi

3. Rivojlangan mamlakatlar va ularning roli

Ushbu o'sishga katta hissa qo'shayotgan davlatlar:

- **AQSH:** PayPal, Stripe, Robinhood kabi yirik kompaniyalar
- **Xitoy:** WeChat Pay, Alipay, Ant Financial
- **Buyuk Britaniya:** Revolut, Monzo, TransferWise
- **Janubiy Koreya:** KakaoBank, Toss

Bu mamlakatlar fintech infratuzilmasini yaratishda:

- Qonunchilikni soddalashtirdi
- Startaplarni moliyalashtirish uchun innovatsion fondlar tashkil etdi
- An'anaviy banklar va fintech'lar o'rtasidagi hamkorlikni rag'batlantirdi

4. O'zbekiston kontekstida tahlil

Kamchiliklar:

- O'zbekiston fintech sektori hali global o'sish trendidan orqada
- Yangi startaplar soni cheklangan (~30 atrofida)
- Ko'pchilik banklar hali raqamli xizmatlarni to'liq taklif qilmayabdi
- Kriptovalyuta va blokcheyn bo'yicha qonunchilik qat'iy

Imkoniyatlar:

- Internet va smartfonlar ommaviylashmoqda
- Click, Payme, Apelsin kabi kompaniyalar ishonch qozongan

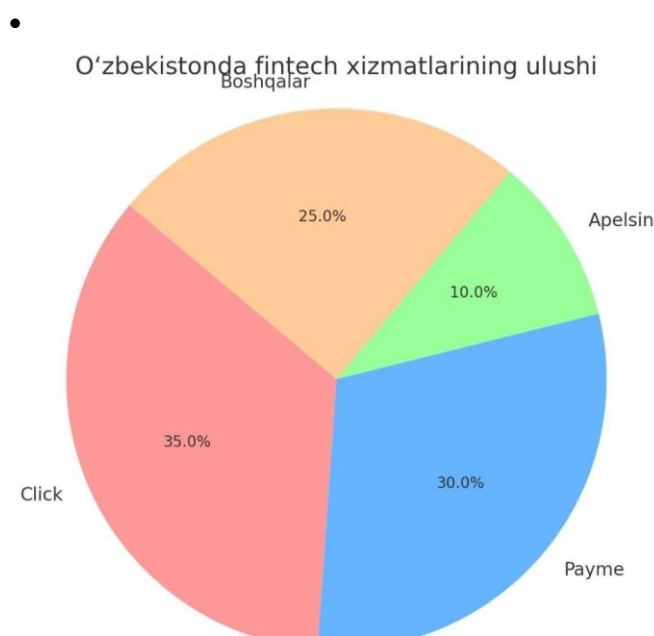
- Yoshlarda innovatsion g'oyalar bor
- Moliya texnologiyalari bo'yicha xorijdan tajriba olib kelish imkoniyati mavjud

5. Xulosa

Global fintech bozori 2015–2024 yillarda izchil va barqaror o'sdi, bu esa moliyaviy xizmatlar sohasining texnologiyalarga bog'liqligini isbotlaydi.

O'zbekiston bu jarayonga faol kirib borish uchun:

- Startap ekotizimini qo'llab-quvvatlashi,
- Qonunchilikni yumshatishi,
- Raqamli savodxonlikni oshirishi,
- Banklar va fintech o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishi lozim.

Click – 35%: Bozorda yetakchi o'rinda, foydalanuvchilar soni va xizmat turlari bo'yicha keng ko'lamli.

Payme – 30%: Yaqin raqobatchi, interfeys soddaligi va bank xizmatlari bilan integratsiyasi kuchli.

Apelsin – 10%: Nisbatan yangi bo'lishiga qaramay, o'z auditoriyasini shakllantirgan.

Boshqalar – 25%: Yagona yetakchi bo'lmagan, ammo turli innovatsion ilovalar va xizmatlarni o'z ichiga oladi.

Xulosa

Raqamli moliya va fintech kompaniyalar — zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylanmoqda. An'anaviy banklar uchun bu raqobat emas, balki imkoniyat sifatida qaralishi kerak. O'zbekiston sharoitida fintechni rivojlantirish uchun:

- Raqamli savodxonlikni oshirish
- Startaplar uchun yengilliklar yaratish
- Bank-fintech hamkorliklarini rag'batlantirish
- Sifatli texnologik infratuzilmani kengaytirish

kabi chora-tadbirlar zarur. Fintech va banklar bir-birini to'ldiruvchi institutlar bo'lib, birgalikda moliyaviy inklyuziya va iqtisodiy o'sishga hissa qo'shishi mumkin.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy hisobotlari
2. World Bank Group: Digital Financial Services Overview, 2023

3. McKinsey & Company: The rise of Fintech, 2022
4. IMF Working Paper: The Economics of Digital Finance, 2021
5. Click, Payme va Apelsin kompaniyalarining vebsaytlari va bloglari
6. Statista.com: Global fintech market data (2024)
7. Deloitte Insights: Future of Banking and Fintech Integration, 2023